

Жазира Идрышева¹, Айғаным Игамбекова²

*¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
тарих ғылымдарының кандидаты
(Алматы, Қазақстан)
e-mail: idrysheva7@gmail.ru*

*²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің магистранты
(Алматы, Қазақстан)
e-mail: igambekova89@mail.ru*

ҚР ЖӘНЕ ҚХР АРАСЫНДАҒЫ ШЕКАРА МАҢЫ САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы дипломатиялық қатынастардың 30 жыл кезеңіндегі сауда-экономикалық қатынастардың құқықтық негізіне жан-жақты талдау жасалып, екі жақты ынтымақтастықтағы сауда-экономикалық саясаттың рөлі анықталды. Сауда-экономикалық қатынастардағы шекара маңы сауда ынтымақтастығына басты назар аударылды. Сауда-экономикалық қатынастар бойынша заңнамалық құжаттарды талдау нәтижесінде авторлар осы құжаттардың екі жақты сауда саясатының дамуына және болашаққа болжам жасауға оң әсер етті деген қорытынды жасады. Мақала жазу барысында жалпы ғылыми (жүйелік) және арнайы заңнамалық (формалды-логикалық, құрылымдық-заңнамалық) зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеуде тарихи-құқықтық зерттеу әдісі басымдыққа ие. Бұл әдіс Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономика саласындағы нормалардың тарихи дамуының заңдылығын анықтауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: *Қазақстан Республикасы, Қытай Халық Республикасы, дипломатиялық қарым-қатынас, саяси-экономикалық ынтымақтастық, шекара маңы ынтымақтастығы, арнайы экономикалық аймақтар, сауда саясаты, екі жақты келісімдер, бірлескен мәлімдеме.*

Жазира Идрышева, Айғаным Игамбекова
**ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРИГРАНИЧНЫХ
ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РК И КНР**

Аннотация. В статье проведен всесторонний анализ правовой основы торгово-экономических отношений за 30-летний период дипломатических отношений между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой,

---

определена роль торгово-экономической политики в двустороннем сотрудничестве. Особое внимание было уделено приграничному торговому сотрудничеству в торгово-экономических отношениях. В результате анализа законодательных документов по торгово-экономическим отношениям авторы сделали вывод о том, что данные документы положительно повлияли на развитие двусторонней торговой политики и прогноз на будущее. При написании статьи использовались общенаучные (системные) и специальные законодательные (формально-логические, структурно-законодательные) методы исследования. В исследовании приоритетным является метод историко-правового исследования. Данный метод позволил выявить закономерность исторического развития норм в торгово-экономической сфере между Казахстаном и Китаем.

Ключевые слова: *Республика Казахстан, Китайская Народная Республика, дипломатические отношения, политико-экономическое сотрудничество, приграничное сотрудничество, специальные экономические зоны, торговая политика, двусторонние соглашения, совместное заявление.*

Zhazira Idrysheva, Aiganym Igambekova

POLITICAL AND LEGAL REGULATION OF BORDER TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND CHINA

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the legal basis of trade and economic relations over the 30-year period of diplomatic relations between the Republic of Kazakhstan and the People's Republic of China, defines the role of trade and economic policy in bilateral cooperation. Special attention was paid to cross-border trade cooperation in trade and economic relations. As a result of the analysis of legislative documents on trade and economic relations, the authors concluded that these documents had a positive impact on the development of bilateral trade policy and the forecast for the future. When writing the article, general scientific (systemic) and special legislative (formal-logical, structural-legislative) research methods were used. The method of historical and legal research is a priority in the study. This method made it possible to identify the regularity of the historical development of norms in the trade and economic sphere between Kazakhstan and China

Keywords: *Republic of Kazakhstan, People's Republic of China, diplomatic relations, political and economic cooperation, cross-border cooperation, special economic zones, trade policy, bilateral agreements, joint statement.*

Кіріспе

Мақалада Қазақстан Республикасы (ҚР) мен Қытай Халық Республикасы (ҚХР) арасындағы дипломатиялық қатынастардың 30 жыл кезеңіндегі

сауда-экономикалық қатынастардың құқықтық негізіне жан-жақты талдау жасалып, екі жақты ынтымақтастықтағы сауда-экономикалық саясаттың рөлі анықталды. Зерттеу жұмысы екі жақты сауда-экономикалық саладағы заңнамалық құжаттар, статистикалық мәліметтер негізінде орындалды. Мақалада зерттеу мақсаты мен міндеттері қойылған, ғылыми жаңалығы мен практикалық маңыздылығы, зерттеу әдістері тұжырымдалған. Сауда-экономикалық қатынастардағы шекара маңы сауда ынтымақтастығына басты назар аударылған. Сауда-экономикалық қатынастар бойынша заңнамалық құжаттарды талдау нәтижесінде авторлар осы құжаттардың екі жақты сауда саясатының дамуына және болашаққа болжам жасауға оң әсер етті деген қорытынды жасады. Алынған мәліметтер екі мемлекеттің сауда-экономикалық тиімділігі мәселелерін өзара шешу кезінде үлес қосады.

Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы сауда және экономикалық ынтымақтастықтың жай-күйі көп жағдайда берілген мәселе жөніндегі екі елдің заңнамасымен анықталады. Екі ел арасындағы ынтымақтастықтың ұлттық ерекшеліктері ұлттық экономиканың даму деңгейі мен ішкі және сыртқы саясатпен шешілетін мақсаттармен айқындалады. Сондықтан Қазақстан мен Қытай арасындағы ынтымақтастықтың келісімдік-құқықтық базасының тұрақты дамуы заңды және екі жақты сауда-экономикалық қатынастарда ерекше үлесті құрайтын шекара бойындағы сауда саласындағы мемлекеттердің екі жақты қатынасының дамуы мемлекеттік және аймақтық деңгейде сараланады.

Қазақстанның сыртқы экономикалық байланыстары қазақстандық экономист ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Олардың ішінде: Қазақстан Республикасының әлемдік кеңістікке бейімделуі мен интеграциялану туралы зерттеген Н. Есенғарин, А. Қошанов, М. Кенжегузин, Н. Мамыровты; Қазақстанның сыртқы саудасы, инвестиция тарту мәселелерін ғылыми зерттеу бағытына айналдырған Р. Қамшыбаев, А. Нұрсейітов, Н. Нұрлановты, А. Жайлауованы, М. Омарованы; Республиканың сыртқы экономикалық байланыстарына еңбектерін арнаған Қ. Тоқаев, Р. Елемесов, К. Арыстанбеков, Қ. Сұлтановты және де Қазақстан мен Қытай арасындағы шекара маңы ынтымақтастығын жан-жақты зерттеген К. Сыроевкінді атап өтуге болады.

2011 жылы М. Омарованың «Орталық Азия мен Қытай арасындағы байланыстар (1992-2010)» атты монографиясы жарық көрді. Монографияда Орталық Азия республикаларының тәуелсіздік алғаннан кейінгі Қытай Халық Республикасымен байланыстары қарастырылған. Тараптар арасындағы саяси, қауіпсіздік, сауда-экономикалық, мәдени салалардағы ынтымақтастықтың дамуына талдау жасалынған.

Қазақстан мен Қытай арасындағы байланыстар белгілі саяси қайраткер, дипломат Қ. Сұлтановтың да зерттеу еңбектерінің негізін құрайды. Ол өзінің зерттеулерінде Қазақстан мен Қытай арасындағы екіжақты байланыстың қалыптасуы мен дамуын, Қазақстан мен Қытайда жүргізілген экономикалық реформаларға баға бере отырып, олардың болашағы жөнінде сөз қозғайды.

Қытай мен Қазақстан арасындағы қарым-қатынас зерттеуші К. Сыроежкиннің еңбектерінде талданған. Оның еңбектері аталмыш мемлекеттер арасындағы сауда-экономикалық, саяси байланыстармен қатар екіжақты және көпжақты ынтымақтастықтың басқа да мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар автордың ғылыми мақалаларында тарихи шолу жасау арқылы Қытай мен Қазақстанның шекара мәселесінің шешілу процесі кеңінен талқыланған. Ол Қазақстан мен Қытай арасындағы трансшекаралық өзендер мәселесіне талдау жасайды. Осы орайда зерттеуші К.Сыроежкиннің Қазақстанның Қытаймен дипломатиялық байланыстар орнағалы бергі өзара ынтымақтастығын зерделей келе, жиырма жылға жуық уақытты қамти отырып, үлкен сараптамалық қорытынды жасаған, 2010 жылы шыққан «Қазақстан – Қытай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству» атты 3 кітаптан тұратын монографиясын атау керек. Алғашқы кітабында автор Қазақстан мен Қытай арасындағы ынтымақтастықтың алғашқы қадамдарын саралай келе, шекара мәселесіне, трансшекаралық өзендер мәселесіне, Қытайдағы қазақтар мәселесіне тоқталып, тараптар арасындағы ірі экономикалық жобалар турасында талдау жасайды. Екінші кітабында ғалым Қытайдың Орталық Азиядағы саясатын стратегиялық серіктестік аясында қарастыра отырып, Қазақстандағы Қытай факторына, тараптар байланыстарындағы түйткіл мәселелерге тоқталады. Ал үшінші кітап Қазақстан мен Қытай арасында қол қойылған түрлі келісімшарттарды, бірлескен декларацияларды, министрліктер арасындағы меморандумдарды, тағы басқа көптеген ресми қағаздарды қамтыған құжатнама іспеттес [1].

Сонымен қатар, мақалада қытайлық зерттеушілердің де еңбектері қарастырылды. Цао Лу және Чжэн Гофу (2006) қазақстан-қытай саудасының құрылымына талдау жасап, екі ел арасындағы тауар айналымы көрсеткіші үнемі өсу үстінде деген қорытындыға келді [2]. Қытайдың Қазақстанға экспорты құрылымын оптимизациялау жылдарында екіжақты тауар айналымының көрсеткіші жылдам қарқынмен көтерілді. География, экономика және саясат сыйды үш саладағы ынтымақтастықтың артықшылығын салыстыра келе, Қазақстан мен Қытай арасындағы бірін-бірі өзара тиімді толықтырып тұратын маңызды факторды атап өтіп, аталмыш фактор екіжақты сауда қарым-қатынасының жан-жақты дамуы үшін энергия қайнар көзі және дамудың жағымды кеңістігі екендігін растады. Қытай зерттеушілері Го Яцзин және Сюй Сяоли [3] екі мемлекеттің сауда айналымының даму әлеуетін зерттеп, екіжақты сауда-саттық ынтымақтастығының дұрыс бәсекелестігі Қазақстан сауда саласының дамуына жағымды ықпал ететіндігін атап өкен.

Осы аталған ғалымдардың еңбектері зерттеу тақырыбын, оның өзектілігін анықтауға, тақырыптың зерттелу аясын анықтауға, екі жақты ынтымақтастықтың бағыттары мен түрлерін ажыратуға, Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық қатынастардың құқықтық реттелуін жүйелі зерттеуге мүмкіндік берді.

Зерттеудің мақсаты: Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы сауда-экономикалық қатынастарды, оның ішінде

шекара маңы сауданың құқықтық реттелуін анықтау, талдау және жүйелеу. Аталған мақсатқа жету үшін келесі міндеттер анықталды:

1. Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық әріптестікті, оның қағидаларын түсінудің заңнамалық тәсілін қалыптастыру;

2. Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықтың негізгі келісімдерін зерттеу;

3. Қазақстан мен Қытай арасындағы жаңа Бірлескен мәлімдеменің сауда-экономикалық ынтымақтастыққа қатысты негізгі ойларын саралау.

Зерттеу нысаны – қалыптасқан құқықтық нормаларды жүзеге асыру кезінде туындаған екі жақты сауда-экономикалық ынтымақтастық. Зерттеу пәні – Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық, оның ішінде шекара маңы сауда қатынастарын реттейтін екі жақты заңнамалық нормалар.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық қатынастар, оның ішінде шекара маңы сауда қатынастарының құқықтық реттелуінің кешенді және жүйелі зерттелуі.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігінің ресми сайтында орналастырылған ҚР мен ҚХР арасындағы екі жақты ынтымақтастық жөніндегі келісімдер және екі жақты сауда-экономикалық қатынастар туралы статистикалық мәліметтер пайдаланылды. Мақала жазу барысында жалпы ғылыми (жүйелік) және арнайы заңнамалық (формалды-логикалық, құрылымдық-заңнамалық) зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеуде тарихи-құқықтық зерттеу әдісі басымдыққа ие. Бұл әдіс Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономика саласындағы нормалардың тарихи дамуының заңдылығын анықтауға мүмкіндік берді.

Қазіргі уақытта құқықтық нормаларды және олар реттейтін екі жақты ынтымақтастықты талдау кезінде статистикалық әдіс те жиі қолданылады. Дербес статистикалық зерттеуге жүгінбей, автор екі жақты сауда-экономикалық мәселелерді қарау кезінде, сәйкес мәліметтерді қолданды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау

Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы дипломатиялық қатынас 1992 жылы 3 қаңтарда орнатылды. 1992 жылы 28 ақпанда ҚР мен ҚХР үкіметтері арасында 5 жылға арналған Сауда-экономикалық келісіміне, және де Сыртқы экономикалық, сауда, ғылыми және техникалық ынтымақтастық жөніндегі комитет құру туралы үкіметаралық келісімге қол қойылды.

КСРО ыдырағаннан кейін Қазақстанның тұтыну нарығы жалаңаштанып, ал әлеуеті мол қорлары сұраусыз қалғаннан кейін 1990-1991 жылдары егеменді Қазақстан мен Қытай арасындағы алғашқы сауда байланыстары орнатылды. Сол уақытта зор мүмкіндігі бар, пайда болған вакуумды толтыра алатын Қытай ашылған қуыста тез орын алды [4, 103].

1992 жылы қыркүйекте Мемлекеттік Кеңес Премьері Ли Пэн Шыңжаң Ұйғыр

автономды ауданының (бұдан әрі - ШҰАА) сыртқы саудасының дамуына ықпал ету мақсатында Шыңжаңның астанасы – Үрімжіде ең алғашқы халықаралық сауда жәрмеңкесін ашты. Шыңжаңмен негізінен Қазақстан Республикасының оңтүстік-шығыс – Алматы және Шығыс Қазақстан облыстары шектесіп жатыр. XX ғасырдың 90-шы жылдарының басында ШҰАА-дан келіп түсетін тауарлардың 80%-ы осы аталмыш қазақстандық облыстардың үлесіне тиді. ШҰАА-дан ҚР-ға негізінен фосфорлық тыңайтқыштар, тұрмыс құралдары және шикізат өнімдері тасымалданды. Мысалы, 1992 жылдан бастап Қытай мен Қазақстан арасындағы шекара аймағындағы өзара сауда айналымының 77%-ы Шыңжаңның үлесіне тиген [5].

1992 жылы сәуірде Қытай коммунистік партиясының Орталық комитеті мен ҚХР ШҰАА үкіметі «ШҰАА-ның сыртқа ашықтық саясатын әрі қарай кеңейту» жөніндегі өтінішін Мемлекеттік кеңеске жолдады. Ашықтық екі бағытты қамтыды: шекараның, теміржол сызықтарының ашықтығы және тірек базаларын құру үшін қалалардың ашықтығы. Осы тұжырымдаманың шеңберінде Құлжа, Болэ және Шәуешек, Үрімжі, Күйтін және Шихэцзы қалаларын ашық қала деуге ұсынылды. Күйтін мен Шихэцзыдан басқа қалаларды ашық деп жариялау жөніндегі Шыңжаңның өтінішін шілдеде Мемлекеттік кеңес қанағаттандырды [1, 37].

1992 жылы ҚХР Мемлекеттік кеңесі КСРО-ның ыдырауына байланысты пайда болған ахуалды талдап, бұрынғы КСРО-ның шекаралық аймақтарымен сауда жасаудың тәуекелдері мен болашағын баяндайтын «№33 құжатты» қабылдайды. Қандай жағдай болса да, ҚХР ШҰАА басшылығы жаңа сыртқы экономикалық курсы анықтап, бұл құжатқа бірден жауап қайтарды – «шығыстағы байланыстармен батысты ашу; батыстан импорттап, шығысқа экспорттау» (дун лянью сы чу; с цзинь дун чу); «...сауда арқылы шекаралық аймақты жаңғырту» (маои син бянью) [1, 43].

Басқаша айтқанда, «қолайлы кезеңді пайдалана отырып», бір жағынан, қытайлық тауарлар үшін қазақстандық тұтыну нарығын ашу, ал екінші жағынан, ҚХР ШҰАА-ны дамыту мақсатында Қазақстанның шикізаттық, материалдық және зияткерлік әлеуетін тарту. Қытай үкіметі Батыс аймақтардың экономикалық дамуына үлкен назар аударып, ірі ауқымды деңгейдегі мемлекеттік қаржылық саясатты жүзеге асыруға бел байлады. Бірақ «Батыс аймақтардың экономикалық игерілуі мен дамытылуы» атты мемлекеттік стратегиялық бағдарламаның нұсқасын ҚХР Төрағасы Цзянь Цзэминь кейін 1999 жылы Пекин қаласында өткізілген Бүкілқытайлық халық өкілдері жиналысының отырысында жариялап: «...бұл біздің дамуымыздың ұлы стратегиялық идеямыз болып табылады», – деп ерекше бөліп айтқан болатын [6].

Осылайша, тарихи қалыптасқан сауда байланыстарына сүйене отырып, Қазақстан мен Қытай арасындағы шекара бойындағы сауданың әрі қарай даму бағыты айқындалды. Күрделі сыртқы саяси және экономикалық тенденцияларға қарамастан, шекара бойындағы сауданың дамуын реттейтін құқықтық базаның қалыптасу және даму үрдісі тоқтамады.

1992 жылы Алма-Ата - Үрімжі теміржол қатынасы ашылды. Өз тарапынан Қазақстан шекара бойындағы Достық бекетін қайта құрды. Қазақстанда бірлескен қазақстан-қытай кәсіпорындары пайда болды. 1995 жылға қарай олардың саны 300-ден асты, бірақ та олардың басым көпшілігі сату-сатып алу мен тез арада пайда табуға бағытталған болатын. Алайда олардың жұмыс жасау мерзімі ұзаққа созылмады [7, 90].

XX ғасырдың 90-шы жылдардың басында Қазақстанда пайда болған тауардың жетіспеушілігін жұмсарту қызметі Шыңжаңның еншісіне тиді. Қытайлық тұтынушылық тауарлар Қазақстанға үлкен көлемде келе бастады. Қазақстандық шикізат және стратегиялық материалдар, құрал-жабдықтар, көлік құралдарының экспорт көлемі бірден өсті. Екі мемлекет арасындағы сауда ахуалы өзгерді. Егер 1992 жылы Қазақстанның Қытайға экспорты 205 млн. АҚШ долларын, импорты – 229 млн. АҚШ долларын құраса, 1996 жылы Қазақстандық экспорттың көлемі 461 млн. АҚШ долларын құрап, Қытайдан Қазақстанға келетін 36 млн. АҚШ долларды құрайтын импорттың көлемінен үш есе асып түсті [8, 20].

1992-1993 жылдар «кең қолданылатын» қытайлық тауарлардың Қазақстанға үлкен көлемде ағылуымен белгілі. Бұл тауарлардың ағыны кең таралған «шоп-туризмнің» арқасында жүзеге асырылды. 1991 жылы 31 шілдеде Құлжа қаласында екі ел арасындағы сыртқы сауданың барынша дамуына үлкен үлес қосқан «шоп-туризм» туралы арнайы келісімге қол қойылды [9].

1992 жылы ақпанда сол кездегі Премьер-министр С.А. Терещенконың Қытайға ресми сапары екі жақты сауда-экономикалық қатынастардың әрі қарай дамуына серпіліс берді. ҚХР астанасы Бейжіндегі келіссөздердің нәтижесінде бірқатар құжаттарға қол қойылды, олардың ішінде төмендегілерді атап өтуге болады:

- Сауда-экономикалық және де ғылыми-техникалық ынтымақтастық бойынша үкіметаралық комиссияны құру туралы келісім;
- Ресми бап бойынша жүретін паспорттардың барлық түріндегі азаматтарға арналған визасыз режимді көздейтін азаматтардың өзара сапарлары туралы келісім (кейіннен дипломатиялық және қызметтік паспорттары бар азаматтар үшін өзара сапарларға визасыз режим сақталды);
- Мемлекеттік шекарадан өтудің өткізу бекеттерінің ашылуы туралы келісім («Қорғас» (Қазақстан) – «Қорғас» (ҚХР), «Достық» (Қазақстан) – «Алашанькоу» (ҚХР), «Бакты» (Қазақстан) – «Покиту» (ҚХР) рұқсат бекеттеріне халықаралық мәртебе берілді).

Мемлекеттер арасындағы шекара бойындағы сауданың серпінді дамуы 1992 жылы 10 тамызда Бейжің қаласында Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қытай Халық Республикасы Үкіметі арасындағы Шекара бойындағы өткізу бекеттерінің ашылуы туралы келісімге қол қойылуына себеп болды. Осы келісімнің нәтижесінде 1992 жылы екі жақты бағытта қытайлық-қазақстандық шекараны 672 мың адам кесіп өтті.

1992 жылы қарашада Қазақстанға ресми сапармен ҚХР-дың сол кездегі сыртқы істер министрі Цянь Цичэнь келді. Кездесу барысында Мемлекет

басшысы Н. Назарбаев Қазақстанның Қытаймен шектесетін барлық шекарасын үшінші елдер капиталының қатысу мүмкіндігі бар еркін экономикалық аймаққа айналдыру туралы ұсыныс жасады. Н. Назарбаев ұсынған қазақстан-қытай шекарасында еркін экономикалық аймақ құру идеясы берілген бағытта екі жақты қатынастың әрі қарай дамуына негіз болды.

1993 жылы қазанда Қазақстан Президенті Н. Назарбаевтың Қытай Халық Республикасына алғаш сапары барысында, мемлекет басшылары екі мемлекеттің өзара қатынасының қағидаларын айқындайтын бірінші ресми құжатқа – Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы Достық және өзара қатынастың негіздері туралы бірлескен декларацияға қол қойды. Осы Декларацияға сәйкес, тараптар екі жақты экономикалық ынтымақтастықтың өнеркәсіп, биотехнология, көліктік қатынастар, энергетика, ғарышты зерттеу және басқа да бағыттары бойынша қызмет етуі тиіс деп келісілді. Декларацияның сауда-экономикалық қарым-қатынастарды дамыту тармағында: тараптар ортақ мүдделерде сауда-экономикалық ынтымақтастықтың дамуына ерекше маңыз береді; тараптар Қазақстан мен Қытайдың экономикасы құрылымында бір-бірін толықтырады және де өзара тиімді әріптестік үшін зор мүмкіндіктерге ие деп санайды; тараптар, әсіресе, инвестицияларды және мүлікті өзара қорғау үшін, ведомстволар, өңірлер (шекара маңындағы) және кәсіпорындар арасындағы қарым-қатынас пен ынтымақтастықты жан-жақты ынталандыру үшін өз заңнамалары аясында қолайлы жағдай жасайтындықтарын мәлімдеді [10].

1994 жылы 24 сәуірде ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің Премьері Ли Пэн Қазақстанға сапармен келді, екі тарап та қытай-қазақстан шекарасының қауіпсіздігі, Қорғас еркін сауда аймағының кеңеюі, Алматыдан Инин қаласына дейін тартылатын жаңа темір жол магистралі туралы келісімге қол қойды және Қытай Халық Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықтың төмендегідей негізгі бағыттарын анықтады: теңдік және өзара тиімділік қағидасына сүйене отырып, барлық мәселелерді экономика саласының заңдары бойынша шешу; ынтымақтастықтың әр түрлі нысандарын дамыту; қолдағы барлық қорларды пайдалану; көлік қатынасын жақсарту, Жібек Жолына баламалы бағытты ашу; Орталық Азия мемлекеттеріне Қытай тарапынан экономикалық қолдау көрсету; көп бағыттағы ынтымақтастықты дамыту және дамуға ықпал жасау [11, 121].

ҚХР-дың сыртқы сауда заңнамасының негізін «ҚХР-дың сыртқы сауда жөніндегі» заңы құрайды. Заң алғаш рет 1994 жылы 12 мамырда қабылданып, 1994 жылы 1 шілдеде күшіне енді. Ал шекаралық сауда саласындағы ҚХР заңнамасына өзгертулер 1996 жылы енгізіле бастады. ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің 1996 жылғы 3 қаңтардағы хабарламасы бойынша шекаралық сауданы екі деңгейде жүргізу мәселесі алға қойылды [12].

1991–2000 жылдары Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық қатынастар жемісті дамыды. Аталған кезең ішінде екі жақты сауда көлемінің ұлғаю үрдісі байқалды. Егер 1994 жылы Қазақстан мен Қытай арасындағы

тауар айналымы 340 млн. АҚШ долларын құраса, 1997 жылы – 530 млн. АҚШ долларын, 1998 жылы – 640 млн. АҚШ долларын құрады, ал 2001 жылы бұл көрсеткіш алғаш рет 1 млрд. АҚШ долларынан асты [13, 46]. Яғни осы аталған көрсеткіштер жүзеге асқан келіссөздердің аясындағы екі жақты ынтымақтастық әдісі мен стратегиясының беріктігін куәландырды.

Екі жақты қатынастардың дамуындағы жаңа кезең 2002 жылы мамырда қазақстан-қытай шекара сызығының демаркациясы туралы мемлекетаралық хаттамаға, 2002 жылы 23 желтоқсанда Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы тату көршілік, достық және ынтымақтастық туралы келісім-шартқа қол қойылумен айқындалады.

2003 жылдың 6 маусымында «2003-2008 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы ынтымақтастық бағдарламасын» жүзеге асыру және екі мемлекеттің халықтар игілігі үшін тараптардың жан-жақты салада ынтымақтастықтарын ілгерілету, тату көршілік, достық қарым-қатынасты тереңдету мақсатында 2004 жылдың 14 мамырындағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қытай Халық Республикасы Үкіметі арасында ынтымақтастық жөніндегі қазақстан-қытай комитетін құру туралы келісімге қол қойылды [1]. Осы келісімде тараптар өз мемлекеттерінің ұлттық заңдарына сәйкестендіре отырып, шекаралық сауданың дамуы үшін қолайлы жағдайлар туғызуға бірлескен іс-шаралар өткізуге уағдаласты.

Екі жақты қатынастардың жаңа сапалы стратегиялық әріптестік деңгейіне шығуын 2005 жылдың шілдесінде Ху Цзиньтаоның Қазақстанға ресми сапары барысында қол қойылған Бірлескен декларациясы куәландырады. Декларацияда екі мемлекет те сауда, экономика, энергетика, көлік салаларындағы ынтымақтастық екі жақты қатынастың дамуында маңызды бағыт болып табылатындығы туралы бірдей көзқарас ұстанатындықтарын білдірді. Бұны 2005 жылы Қазақстанда 40-тан аса қытай компанияларының аккредиттелуі, мұнай-газ, тоқыма өнеркәсібі, пластмасса және темір бұйымдары саласында 670 бірлескен кәсіпорындардың жұмыс істей бастауы куәландырады.

2006 жылы қаңтарда Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаев пен Қытай Халық Республикасының Төрағасы Ху Цзиньтао ХХІ ғасырдағы Қазақстан мен Қытай арасындағы ынтымақтастық стратегиясы мен Екі жақты экономикалық ынтымақтастықты дамыту туралы тұжырымдамаға қол қойды. Кездесу қорытындысы бойынша 10 екі жақты құжатқа қол қойылды.

2007 жылы 18 тамызда екі ел Мемлекет басшылары Бірлескен коммюникеге қол қойды. Коммюникеде Қазақстан және Қытай екі жақты өзара ынтымақтастықтың басым бағыттарының бірі болып табылатын инвестициялық ынтымақтастықты күшейтуге күш салатынын атап өтті. Бір-бірінің аумағындағы банктердің жұмысы үшін қолайлы жағдайлар жасау туралы шешім қабылданған; транзитті – көлік әлеуетін толық пайдалану, өткізу бекеттерінің өткізу қабілеттерін жоғарылату, Қазақстан арқылы өтетін

еуразиялық бағытта жүктерді тасымалдауды қамтамасыз ететін халықаралық көлік дәліздерін жасау шешімі қабылданды [14].

2011 жылғы 21-23 ақпан күндері Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қытай Халық Республикасына жасаған сапары барысында жасалған екі жақты келіссөздер аясында тараптар өзара әлеуметтік-экономикалық даму стратегияларына және жоспарларына қолдау көрсетті, екі жақты сауда-экономикалық өзара іс-қимылды одан әрі дамытуға ықпал етті, «Қазақстан Республикасының Үкіметі және Қытай Халық Республикасының Үкіметі арасындағы экономиканың шикізаттық емес секторындағы ынтымақтастығы бағдарламасы» аясында аталған Бағдарламаның Іс-шаралары жоспарына өзгерістер мен толықтыруларды енгізу туралы хаттаманы іске асыруды жандандыруды ниет етті. Сондай-ақ тараптар шекаралық сауда-экономикалық ынтымақтастықты нығайтуға, жергілікті деңгейдегі ынтымақтастықты қолдауға және ілгерілетуге, сауда-саттықты және инвестицияны ынталандыратын көрмелерге, жәрмеңкелерге және басқа да іс-шараларға ведомстволар мен кәсіпорындардың белсенді қатысуына қолдау көрсетуге ниеттерін білдірді және «Қорғас» Қазақстан-Қытай Шекара маңы ынтымақтастығы халықаралық орталығының құрылысын аяқтау және пайдалануға беру маңыздылығын атап өтті.

Екі жақты ынтымақтастықтың үшінші он жылдығында қол жеткізілген мәмілелердің арасында, 2013 жылы қабылданған Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы жан-жақты стратегиялық серіктестікті одан әрі тереңдету туралы Бірлескен декларацияны, 2015 жылғы Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы Мемлекет басшыларының жан-жақты стратегиялық серіктестіктің жаңа кезеңі туралы Бірлескен декларацияны, 2017 жылы Нұр-Сұлтан қаласында, 2018 жылы Бейжің қаласында қол жеткізілген ҚР мен ҚХР Мемлекет басшыларының Бірлескен мәлімдемелерін атап өтуге болады [15].

Осы аталған құжаттардың аясында екі жақты сауда-экономикалық қатынастар да қарқынды дамыды. 2019 жылы Қазақстанның сыртқы саудасындағы Қытайдың үлесі құндық қатынаста 14,9% - ды құрайды, бұл Қытайды негізгі әріптес деп айтуға толық мүмкіндік береді. Ақшалай алғанда 2019 жылы Қазақстан мен ҚХР арасындағы сауда 14,36 млрд долларды құрады, оның Қытайға экспорты 7,82 млрд долларды, ал импорт 6,54 млрд долларды құрады. 2018 жылмен салыстырғанда Қытаймен сауда 22,8% өсті (1-кесте) [16].

1-кесте. Қазақстан мен Қытай арасындағы өзара сауда көрсеткіштері

Жыл	Экспорт, млн АҚШ долл.	Экспорттың жалпы көлеміндегі үлес салмағы, %	Импорт, млн АҚШ долл.	Импорттың жалпы көлеміндегі үлес салмағы, %	Тауар айналымы, млн АҚШ долл.	Тауар айналымының жалпы көлеміндегі үлес салмағы, %
2014	9 799,4	12,3	7 357,2	17,8	17 156,6	14,2
2015	5 480,1	11,9	5 087,8	16,6	10 568,0	13,8
2016	4 228,4	11,5	3 668,0	14,5	7 896,4	12,7

Жыл	Экспорт, млн АҚШ долл.	Экспорттың жалпы көлеміндегі үлес салмағы, %	Импорт, млн АҚШ долл.	Импорттың жалпы көлеміндегі үлес салмағы, %	Тауар айналымы, млн АҚШ долл.	Тауар айналымының жалпы көлеміндегі үлес салмағы, %
2017	5 798,0	12	4 695,0	15,9	10 493,0	13,4
2018	6 307,5	10,3	5 384,2	16	11 691,7	12,3
2019	7 823,4	13,8	6 537,8	16,2	14 361,2	14,9

Ескерту: кесте автормен құрастырылды

Ал уағдаластықтардың ішінде екі жақты ынтымақтастыққа жаңа серпін, жаңа мүмкіндіктер беретін соңғы құжаттардың бірі – ҚР Президенті Қ. Тоқаевтың 2019 жылы қыркүйекте Бейжіңге ресми сапары барысында қабылданған ҚР мен ҚХР арасында мәңгілік жан-жақты стратегиялық серіктестікті орнату айқындалған Бірлескен мәлімдеме болып табылады. Аталған құжатта жаңа кезеңдегі екі ел арасындағы өзара сенімділік, достық және ортақ қауіп-қатерлер алдындағы үлкен ауқымдағы серіктестік – мәңгілік жан-жақты стратегиялық әріптестік» тұрғысында қарым-қатынастың нығаятыны баяндалған.

Дипломатиялық қарым-қатынас орнаған сәттен бастап 30 жылдың ішінде Қазақстан мен Қытай арасындағы ынтымақтастық теңдестірілген сипатқа ие. Екі мемлекет сындарлы саяси қарым-қатынас орнатып, экономиканың барлық саласында тығыз жұмыс істеп келеді. Қазақстан мен Қытай серіктес ретінде бір-біріне өте маңызды болып табылатындықтан, осы құжаттың стратегиялық деп аталуы орынды.

Аталған сапар барысында Қазақстан мен Қытай үкіметтері, өзге де ведомстволық ұйымдар деңгейінде 10 келісімге және екі жақты өзара әрекеттестікті дамытуға арналған арнайы ресми құжаттарға қол қойылды. Соның ішінде экономика бағыты бойынша маңызды құжаттардың бірі – Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қытай Халық Республикасы Үкіметінің арасындағы «Нұрлы жол» жаңа экономикалық саясаты мен «Жібек жолының экономикалық белдеуі» құрылысын ұштастыру жөніндегі ынтымақтастық жоспарын жүзеге асыруға байланысты өзара көмек туралы меморандум. Осы құжаттардың негізінде екі мемлекет арасындағы өзара тауар айналымының құрылымын әртараптандыру, сауда көлемінің артуының жаңа көздерін іздеу, оның ішінде шекара маңы электронды сауданы, инновациялық кооперацияны дамыту арқылы өзара сауда ынтымақтастығын кеңейту жоспарланды [16].

Қазақстан мен Қытай арасындағы саяси-экономикалық қатынастар қазіргі уақытта қарқынды дамып келе жатыр. 2021 жылдың қаңтар-ақпан айларында екі ел арасындағы тауар айналымы 2020 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 20%-ға өсіп, 3,5 млрд долларды құрады. Екі мемлекет арасындағы өзара ынтымақтастықтың тарихындағы бұл ең қарқынды даму болып табылады. Қытай мен Қазақстан арасындағы экспорт 50%-ға, ал импорт 14,5%-ға өсті. Осы жылдың алғашқы екі айында импорт 1,8 млрд долларды құраса, ал Қытайға экспорт 1,7 млрд долларға жетті.

ҚХР-дың Бас консулдығының мәліметтеріне сәйкес, 2020 жылы Қытай мен Қазақстан арасындағы екіжақты сауда айналымы былтырғы жылмен салыстырғанда 2,6%-ға төмендеп, 21,44 млрд долларды құраған болатын. Оған қоса Қытайдан Қазақстанға импорт көлемі алдыңғы жылмен салыстырғанда 8%-ға азайып, 11,71 млрд долларды көрсетті.

Қытай Қазақстанға тартылған инвестицияның жалпы көлемінде 4,7%-ды құрап, ең ірі бес инвесторларының қатарына кіреді. 2005-2019 жж. аралығындағы Қытай инвестициясы 24,1 млрд доллардан асып түсті (2-кесте) [17].

2-кесте. Қытайдан Қазақстанға келген шетелдік тікелей инвестициялар ағыны, миллион доллар [18]

Жыл	Қытайдан Қазақстанға инвестициялар ағыны	Қазақстанға жалпы инвестициялар ағыны	Жалпы ағымдағы Қытайдың үлесі, %
2005	216,5	7 916,0	2,7
2006	426,5	12 066,0	3,5
2007	439,1	19 418,0	2,3
2008	793,2	21 301,0	3,7
2009	936,9	21 301,0	4,4
2010	1 717,6	22 246,0	7,7
2011	1 693,1	26 467,0	6,4
2012	2 414,6	28 885,0	8,4
2013	2 246,0	24 098,0	9,3
2014	1 807,5	23 809,0	7,6
2015	833,9	15 368,0	5,4
2016	975,2	21 367,0	4,6
2017	1 082,5	20 960,0	5,2
2018	1 476,2	24 263,0	6,1
2019	1 677,5	24 115,0	6,9

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі

Сонымен бірге, 2020 жылдың басынан бері жалғасып келе жатқан COVID-19 пандемиясы Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық және инвестициялық ынтымақтастыққа кері әсерін тигізгенін атап өткен жөн. Қазақстанның Қытайға экспортының төмендеуіне Қытайдың түсті және қара металдарға сұранысының төмендеуі себеп болып отыр.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасына импорттың төмендеуінің басқа себептері сияқты, қазақстандықтардың сатып алу қабілетінің төмендегенін, Қытай өнімдерінің құнының өскенін, теңгенің құнының төмендеуін атап өтуге болады.

Осыған байланысты екі ел арасындағы екі жақты сауда-экономикалық ынтымақтастық бойынша бірқатар проблемаларды атап өтуге болады. Олар: экспорттың шикізаттық бағыты (Қазақстанның Қытайға экспорты негізінен шикізат қорларын шығарумен қамтамасыз етіледі); Қазақстан мен Қытайдың кедендік статистикасы арасындағы айырмашылық (2019 жылғы қаңтар-маусым және 2020 жылғы қорытындылар бойынша статистикалық деректердегі айырмашылық 7,6 млрд АҚШ долларын және 2 млрд АҚШ долларын құрап, қытайлықтар бойынша өсу бағытын көрсетеді. Бұл айырмашылықтар кедендік жүктерді есепке алу әдістерінің айырмашылығына байланысты); Қазақстаннан Қытайға капитал ағыны мәселесі.

Ал инвестиция саласы бойынша, Қытайдың Сауда министрлігінің мәліметінше, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында Қытайдың сыртқы тікелей инвестициясы 0,7%-ға қысқарды, ал «Белдеу және жол» бойындағы елдерге инвестиция 20%-ға өсті [17].

Қытай мен Қазақстан арасындағы инвестициялық және экономикалық-сауда ынтымақтастығы салаларындағы осы проблемаларды ескере отырып, Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығын тиімді дамытуға жәрдемдесу үшін келесі қорытындылар мен практикалық ұсыныстарға назар аудару қажет:

1. Қытай инвестициясын, негізінен, Қазақстан экономикасының өңдеуші секторына ынталандыру;

2. Қазақстан экспортын әртараптандыру бойынша нақты ұсыныстарды тұжырымдау мақсатында Қытайдың ішкі нарығының құрылымын егжей-тегжейлі зерделеу;

3. Қазақстан Республикасының шетелдегі елшіліктеріне экономикалық басшылықты күшейту және Қытайда Қазақстан Республикасының сауда өкілдіктерін ашу.

Осыған байланысты біз басым елдердегі шетелдік өкілдіктерді қолдау үшін дипломатиялық ресурстарды қайта бөлу, сондай-ақ, Қытайда сауда өкілдіктерін («Қазақстандық үйлер») ашу мәселесіне бастамашылық етуді маңызды міндет деп санаймыз.

«Қазақстан үйінің» жұмыс істеуі Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігі мен Қазақстан Республикасы экономикасының жеке секторы арасындағы өзара іс-қимыл механизмін кеңейтеді. Осы мақсатта дипломаттар мен сыртқы экономикалық қызметпен айналысатын кәсіпкерлер арасында тікелей байланысты қамтамасыз ететін тиісті онлайн қызметтерді енгізу қажет.

Сонымен қатар, «Қазақстан үйінің» ашылуы өкілдіктерді үйлестіру мен тиімді өзара іс-қимыл жасауға, ақпарат алмасуға, Қытай нарығындағы сыртқы сауда бизнесін үйлестіруге, Қазақстан Республикасының жаңа өкілдігінің ашылуына ыңғайлы болуына ықпал етеді.

Яғни жоғарыда аталған проблемаларды қоса, оларды шешу тетіктерін ұсыну, және де екі жақты ынтымақтастықты құқықтық реттейтін құжаттардың аясын кеңейту, Қытаймен жүзеге асып жатқан жан-жақты стратегиялық серіктестік үлкен экономикалық пайда әкеліп, жан-жақты дамудың жаңа мүмкіндіктерін ашады деп болжау жасауға болады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, екі мемлекет арасындағы сауда-экономикалық қатынастар, оның ішінде шекара маңы сауда саласы бойынша қол жеткізілген уағдаластықтарды ескере отырып, келісім-шарттық-құқықтық базаны саралай отырып, Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық қатынастарды бірнеше кезеңге бөліп қарастыруға болады:

Бірінші кезең – 1990-1993 жж. қазақстан-қытай сауда стихиялық сипатта болды.

Екінші кезең – 1993-1995 жж. сауда байланыстарының жекеше түрден мемлекеттік деңгейге өту кезеңі. Бұл кезеңде шекара бойындағы сауда көлемі артты.

Үшінші кезең – 1996-1999 жж. мемлекеттік деңгейдегі екі елдің сауда саласындағы өзара байланыстарының белсенділігі кезеңі.

Төртінші кезең – 2000 жылдан бүгінгі күнге дейінгі – «Өркениетті сауда кезеңі».

Осылайша, жоғарыда аталған барлық құжаттар ҚР мен ҚХР арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықты заңдастырып, шекара бойындағы сауда үдерістерін реттеуге, бақылауға мүмкіндік беріп, екі жақты сауда-экономикалық ынтымақтастықтың келешекте табысты және нәтижелі орындалуына негіз болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сыроежкин К.Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству: монография. – В трех книгах. Книга 3. Сборник документов. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010. – 524 с.
2. Cao Lu, Zheng Guofu, on Sino Kazakhstan economic and trade cooperation, Journal of Gansu Union University, Social Science Edition, No. 5, 2006 (曹绿, 郑国富, 《中哈经贸合作关系论析》, 《甘肃联合大学学报》, 社会科学版, 第5期, 2006)
3. Guo Yajing, Xu Xiaoli. Analysis of trade complementarity between Kazakhstan and China [J]. Xinjiang finance, 2011 (11) (郭亚静, 徐晓莉. 哈萨克斯坦与中国贸易互补性分析 [J]. 新疆金融, 2011(11))
4. Сыроежкин К.Л. Китай и Центральная Азия: политические отношения и торгово-экономическое партнерство // Казахстан-спектр. – 1997. - №1. – С. 103-113
5. ҚР Президентінің Синьцзянға сапары. Синьхуа агенттігі. – 2004. – 20 мамыр // URL: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceka/rus/zhgx/t353068.htm> (қаралған күні: 21.09.2021)
6. Мұхаметханұлы Н. Қытайдың батыс бөлікті игеру стратегиясы және оның Қазақстан-Қытай қатынастарына әсері // Отан тарихы. – 2005. - №1. – С. 137 б.
7. Султанов К. Наш сосед – Китай // Казахстан и мировое сообщество. – 1995. - №3 (4). – С.89-93
8. Жайлауова А.К. Динамика развития казахстанско-китайских торговых отношений на современном этапе // Материалы международной конференции «Трансграничное сотрудничество стран Алтайского региона: состояние и перспективы». – Усть-Каменогорск, - 2004. – С. 18-21
9. Қазақ КСР және Қытай Халық Республикасының Шыңжаң-Ұйғыр автономды ауданы ынтымақтастығының қағидалары мен негізгі бағыттары туралы келісім // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021579 (қаралған күні: 23.09.2021)
10. Қытай Халық Республикасының Төрағасы Жоғары мәртебелі Цзян Цзэминь мырзаға /Н.Ә.Назарбаев // Қазақстан - Қытай: Тату көршілік және іскерлік қатынастар жолымен 5 жыл: Құжаттар және материалдардың жинағы (1992-1997) /ҚР Қытай Халық Республикасындағы Елшілігі; құрастырғандар: Қ.Сұлтанов, А.Қожақов, С.Нарысов.- Алматы, 1997.- 92 б.

11. Сюй Хой-Фан. Внешняя политика Казахстана и общественное мнение. – Алматы: Центр сравнительного изучения регионов, 2000. – 184 с.
12. Закон КНР о внешней торговле // URL: <http://kz2.mofcom.gov.cn> (қаралған күні: 05.10.2021)
13. Чэнь Ичу. Торгово-экономические отношения между Китаем и Казахстаном – сдвиги, проблемы и перспективы // Интеграция Казахстана в мировую экономику: проблемы и перспективы. – Алматы. – 1999. – С.46-53
14. Стратегиялық әріптестікті орнату және дамыту туралы бірлескен декларация // URL: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/t202659.shtml> (қаралған күні: 07.10.2021)
15. Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы қатынастар // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/470?lang=kk> (қаралған күні: 10.10.2021)
16. Достық пен серіктестіктің жаңа кезеңі//<https://egemen.kz/article/208824-dostyq-pen-seriktestiktin-dganha-kezenhi> (қаралған күні 15.10.2021)
17. Қазақстан мен Қытай "Қорғас" ШЫХО-ны одан әрі дамытуды талқылады // URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/168050?lang=kk> (қаралған күні: 28.01.2021)
18. Статистика прямых инвестиций по направлению вложения Национального банка РК // URL: <https://nationalbank.kz/?docid=680&switch=russian> (қаралған күні: 28.01.2021)

REFERENCES:

1. Syroezhkin K.L. Kazakhstan – Kitai: ot prigranichnoi trgovli k strategicheskomu partnerstvu: monografiya [Kazakhstan - China: From Cross-Border Trade to Strategic Partnership: Monograph]. – V treh knigah. Kniga 3. Sbornik dokumentov. – Almaty: Kazahstanskij institut strategicheskikh issledovanij pri Prezidente RK, 2010. – 524 с.
2. Cao Lu, Zheng Guofu, on Sino Kazakhstan economic and trade cooperation, Journal of Gansu Union University, Social Science Edition, No. 5, 2006 (曹绿, 郑国富, 《中哈经贸合作关系论析》, 《甘肃联合大学学报》, 社会科学版, 第5期, 2006)
3. Guo Yajing, Xu Xiaoli. Analysis of trade complementarity between Kazakhstan and China [J]. Xinjiang finance, 2011 (11) (郭亚静, 徐晓莉. 哈萨克斯坦与中国贸易互补性分析 [J]. 新疆金融, 2011(11))
4. Syroezhkin K.L. Kitai i Central'naya Aziya: politicheskie otnosheniia i trgovo-ekonomicheskoe partnerstvo [China and Central Asia: political relations and trade and economic partnership] // Kazahstan-spektr. – 1997. - №1. – S. 103-113
5. KR Prezidentinin Sin'czyan'ga sapary [Visit of President of Kazakhstan to Xinjiang]. Sin'hua agenttigi. – 2004. – 20 мамыр // URL: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceka/rus/zhgx/t353068.htm> (accessed: 21.09.2021)
6. Muhamethanuly N. Kytajdyn batys bolikti igeru strategiyasy zhane onyn Kazakstan-Kytaj katynastaryna aseri [China's strategy for the development of the western part and its impact on Kazakh-Chinese relations] // Otan tarihy. – 2005. - №1. – 137-b.
7. Sultanov K. Nash sosed – Kitai [Our neighbor is China] // Kazahstan i mirovoo soobshhestvo. – 1995. - №3 (4). – S.89-93
8. Zhajlauova A.K. Dinamika razvitiia kazahstansko-kitaiskikh trgovykh otnoshenii na sovremennom etape [Dynamics of the development of Kazakh-Chinese trade relations at the present stage] // Materialy mezhdunarodnoj konferencii «Transgraničnoe sotrudnichestvo stran Altajskogo regiona: sostojanie i perspektivy». – Ust'-Kamenogorsk, - 2004. – S. 18-21
9. Kazak KSR zhane Kytai Halyk Respublikasynyn Shynzhan-Uigyr avtonomdy audany yntymaktastygynyn kagidalary men negizgi bagytтары туралы kelisim [Agreement on the principles and main directions of cooperation between the Kazakh SSR and the Xinjiang Uyghur Autonomous Region of the People's Republic of China] // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021579 (accessed:23.09.2021)
10. Kytaj Halyk Respublikasynyn Toragasy Zhogary martebeli Czjan Czjemin' myrzaga /N.A.Nazarbayev [To the Chairman of the People's Republic of China, His Excellency Mr. Jiang Zemin / N. A. Nazarbayev] //Kazahstan - Kytaj: Tatu korshilik zhane iskerlik katynastar zholymen 5 zhyl: Kuzhattar zhane materialdardyn zhinagy (1992-1997) /KR Kytaj Halyk Respublikasyndagy Elshiligi; құрастыргандар: K.Sultanov, A.Kozhakov, S.Narysov.- Almaty, 1997. - 92 b.
11. Sjuj Hojej-Fan. Vneshniaia politika Kazahstana i obshhestvennoe mnenie [Foreign policy of Kazakhstan and public opinion]. – Almaty: Centr sravnitel'nogo izuchenija regionov, 2000. – 184 s.
12. Zakon KNR o vneshnei trgovle [PRC Foreign Trade Law] // URL: <http://kz2.mofcom.gov.cn> (review date: 05.10. 2021)
13. Chjen' Ichu. Torgovo-ekonomicheskije otnosheniia mezhdou Kitaem i Kazahstanom –

---

sdvigi, problemy i perspektivy [Trade and economic relations between China and Kazakhstan - shifts, problems and prospects] // Integracija Kazahstana v mirovuju jekonomiku: problemy i perspektivy. – Almaty. – 1999. – S.46-53

14. Strategiialyk ariptestikti ornatu zhane damytu turaly birlesken deklaraciia [Joint Declaration on the Establishment and Development of Strategic Partnership] // URL: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/t202659.shtml> (accessed:07. 10. 2021)

15. Kazakstan Respublikasy men Kytai Halyk Respublikasy arasyndagy katynastar [Relations between the Republic of Kazakhstan and the People's Republic of China] // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/470?lang=kk> (accessed: 10.10. 2021)

16. Dostyk pen seriktestiktin zhana kezeni [A new stage of friendship and partnership] // URL:<https://egemen.kz/article/208824-dostyq-pen-seriktestiktinh-dganha-kezenhi> (accessed:15.10. 2021)

17. Kazakstan men Kitai «Korgas» SHYHO-ny odan ari damytudy talkylady [Kazakhstan and China discussed further development of ICBC "Korgos"] // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/168050?lang=kk> (accessed: 28.01.2021)

18. Statistika pryamyh investicij po napravleniyu vlozheniya Nacional'nogo banka RK [Statistics of direct investments in the direction of investment of the National Bank of the Republic of Kazakhstan] // URL: <https://nationalbank.kz/?docid=680&switch=russian> (accessed: 28.01.2021)